

у результаті настання страхового випадку. Дещо незрозумілою є вказівка законодавця на те, що тільки громадянин може бути вигодонабувачем. Невизначеним постає стан інших осіб, які зазнали шкоди. Адже за договором страхування відповідальності згідно зі ст. 4 Закону України «Про страхування» відшкодуванню підлягають шкода, заподіяна особі чи майну, а також збиток, заподіяний юридичній особі. В зв'язку з цим було б доцільним в Законі України «Про страхування» визначення вигодонабувача як фізичної або юридичної особи, яка може зазнати збитків у результаті настання страхового випадку і може претендувати на страхове відшкодування. Тільки після настання страхового випадку у вигодонабувача з'являється право отримати страхове відшкодування. Проте до настання обумовленої події вигодонабувач не має ніяких прав.

Література

1. Фролов В. Д. Правочипоздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — О., 2004. — 200 с.
2. Архипов А. П., Гомеля В. Б. Основы страхового дела: Учеб. пособие. — М.: Маркет ДС, 2002. — 407 с.
3. Старчиков Ю. П. Новый закон — новые возможности // Порты Украины. — 2001. — № 1. — С. 35–36.
4. Сплетухов Ю. А., Дюжиков Е. Ф. Страхование: Учеб. пособие. — М.: ИПФРА, 2002. — 240 с.
5. Основы договорных отношений в экономическом пространстве СНГ: Энциклопедия международных контрактных отношений / Под ред. М. В. Биржакова. — М.; СПб.: ФИЛИПЪ-ОЛБИС, 1997. — 450 с.
6. Корчевская Л. Стороны и форма договора страхования // Закон. — 1994. — № 4. — С. 26–28.
7. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страховая спора. — К.: Знання, 1997. — 216 с.

УДК 347.23

Н. В. Вороніна

ПОНЯТТЯ ЗНАХІДКИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Право власності належить до таких суб'єктивних прав, які можуть виникнути лише на підставі певного юридичного факту або їх сукупності.

Під способами придбання права власності розуміється сукупність юридичних фактів, що спричиняють виникнення права власності для певної особи. Придбання права власності являє собою встановлення для набувача певного абсолютного-правового відношення, у якому він є активним суб'єктом, суб'єктом права власності [1].

Найчастіше право власності виникає саме з правочинів — правомірних дій суб'єктів цивільних правовідносин, що мають метою виникнення, зміну або припинення відносин власності. Однак право власності може виникати і з будь-яких інших юридичних фактів, що не заборонені законодавством, наприклад з юридичних вчинків, до яких належить і знахідка. На відміну від правочинів, юридичні вчинки — це дії, що спеціально не спрямовані на встановлення юридичних наслідків, але породжують їх внаслідок припису закону.

Підстави набуття права власності та юридичні факти у цивільному праві не раз були предметом досліджень провідних українських та російських учених-юристів (С. С. Алексєєва [2], В. С. Толстого [3], В. Б. Ісакова [4], О. А. Красавчикова [5], Є. О. Харитонова [6] та ін.). Однак окремо така підстава набуття права власності, як знахідка, не розглядалась. Тому ціллю цієї статті є визначення поняття знахідки як підстави виникнення права власності.

За останні роки в Україні було опубліковано декілька монографічних досліджень та навчальних посібників, присвячених загальним проблемам правового регулювання відносин власності, зокрема питанням розвитку та здійснення права приватної власності громадян [7–12].

Додання правового характеру тим або іншим життєвим обставинам залежить від волі законодавця, що втілюється в правову норму. Але потрібно мати на увазі, що ніякі правовідносини із закону виникнути не можуть, необхідні обставини, що спричиняють на підставі закону виникнення, зміну або припинення правових відносин. Разом з тим терміни «підстави» і «способи» використовуються законодавцем як синоніми.

Відстоюючи позицію про необхідність розмежування даних понять, Л. В. Саннікова вказує, що укладання договору купівлі-продажу породжує в покупця не право власності, а лише право вимагати передачі речі. Право власності, за загальним правилом, виникає з моменту передачі речі. Нерозуміння цього може призвести до помилок у правозастосуванні. Так, при відхиленні продавця від виконання договору купівлі-продажу покупець вправі вимагати, щоб товар відібрали у відповідності до ст. 398 ЦК РФ, але не може пред'явити виндикаційний позов [13, 30].

Таким чином, питання про розмежування понять «підстави набуття права власності» і «способи набуття права власності» має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Підставам набуття права власності присвячена глава 24 ЦК України. У ЦК України 2003 року, порівняно з ЦК 1963 р., значно розширено правові підстави набуття фізичними особами права приватної власності на майно, причому це розширення відбувається за рахунок тих підстав, за якими майно переходило або виключно у власність держави, або у власність кооперативної організації (колгоспу).

Найчастіше право власності виникає з правочинів — правомірних дій суб'єктів цивільних правовідносин, що мають метою виникнення, зміну або припинення відносин власності.

Стаття 328 ЦК України містить загальне правило про те, що право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. У ній закріплена презумпція правомірності набуття права власності, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. За ст. 204 ЦК правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Однак право власності може виникати і з будь-яких інших юридичних фактів, що не заборонені законодавством, наприклад з юридичних вчинків, до яких

належить і знахідка. На відміну від правочинів, юридичні вчинки — це дії, що спеціально не спрямовані на встановлення юридичних наслідків, але породжують їх внаслідок припису закону.

Для набуття права власності потрібна сукупність способів і підстав. При цьому під підставами набуття права власності варто розуміти юридичні дії або події, а під способами набуття права власності — фактичні дії, названі в законі.

У науці цивільного права способи набуття права власності ділять на первісні й похідні.

Ця класифікація бере свій початок у римському приватному праві. Право власності виникало первісним шляхом (окупація, приріст, створення, давнє володіння) і похідним — обумовленим правом власності попередника (манципація, традиція) [14, 35].

Перехід власності допускався тільки між особами, здатними відчужувати й здобувати майно, і здійснювався шляхом договорів і угод, а також шляхом спадкування за заповітом і за законом.

Систему поділу підстав придбання власності на первісні й похідні сприйняло також європейське право.

Цей розподіл має величезне практичне значення: залежно від способу набуття права власності по-різному визначається правове становище набувача. Якщо право власності набувається похідним способом (наприклад, за спадкуванням або на підставі цивільно-правових правочинів), то, оскільки ніхто не може передати іншому більше прав, ніж він сам має, до нового власника, за виключеннями, установленими в законі, переходять права в такому обсязі, у якому вони належали його попередникові. Якщо ж право власності здобувається первісним способом (наприклад, внаслідок виявлення скарбу або невитребування знахідки власником), то, оскільки в нового власника немає попередника або його право виникає незалежно від прав попереднього власника, він здобуває права в такому обсязі, що встановлений нормами, що регулюють право власності.

У первісних — правонабувач засновує своє право не на праві попередника або при його безпосередньому сприянні до набуття даного права, а зі своїх власних дій. Підставою набуття тут є односторонній акт у тому або іншому поєднанні з юридичними подіями. У похідних — є спадкоємство в праві; тут право набувача ґрунтується на праві попередника.

У фактичному складі деяких первісних способів набуття права власності переважне значення належить юридичним подіям (набувальна давність), у той час як в інших — головне значення належить юридичній дії — односторонньому волевиявленню набувача (окупація, знахідка, скарб і ін.). Тому поняття первісного способу набуття власності визначається переважно негативною рисою — відсутністю правонаступництва.

Поняття знахідки можна визначати з цюнайменше двох поглядів. Так, можна розуміти під знахідкою юридичний факт, який лежить в основі виникнення права власності у особи, а можна розуміти як саме ту річ, яка була знайдена. Розглянемо ці два поняття.

Знахідка як юридичний факт — це виявлення речі, що вибула з володіння власника або іншої уповноваженої на володіння особи попри їхню волю [15]. При знахідці випадковість має місце як на стороні того, хто втратив, так і на стороні того, хто знайшов річ.

Під знахідкою можна розуміти також *річ*, яку власник або інший володар загубив, а інша особа — знайшла.

Формулювання ст. 337 ЦК України дає змогу стверджувати, що законодавець вживає термін «знахідка» у розумінні юридичного факту. Так, у вказаній статті йдеться про те, що «особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі і повернути знайдену річ цій особі». Тобто робить наголос на вчиненні певної активної дії.

Що стосується набуття права власності на знахідку, то аналіз ЦК УРСР 1963 року та ЦК України дає змогу стверджувати про практично повну зміну відповідних правил (процедури) набуття права власності, а також зміну суб'єкта, який може претендувати на набуття права власності на знахідку.

За ЦК 1963 р. у разі, коли особа, яка загубила річ, не з'являлася протягом шести місяців, знайдена річ безоплатно переходила у власність держави. ЦК 2003 р. регулює ці відносини на інших засадах, які визначені у ст. ст. 337–339.

Право власності на загублену річ може виникати у того, хто її знайшов, або у територіальної громади.

Особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі і повернути їм знайдену річ. Якщо особа, що загубила річ, невідома, доля цієї речі та інші наслідки знахідки залежать від місця і обставин знайдення речі (ст. 337 ЦК).

Річ, що знайдена в приміщенні або на транспорті, повинна одразу передаватися особі, що представляє володільця цього приміщення чи транспортного засобу.

Речі, що знайдені в інших місцях, наприклад на вулиці, можуть зберігатися в особи, що їх знайшла, з обов'язковим повідомленням міліції або органу місцевого самоврядування, або передаватися на зберігання зазначеним органам. Ці органи можуть також передати річ на зберігання іншим особам. Вибір однієї з вказаних можливостей щодо зберігання речі належить особі, що знайшла річ.

Обов'язок особи, що знайшла чужу річ, негайно повернути її власнику або заявити про знахідку у відповідні органи має імперативний характер.

Особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу шести місяців з моменту заяви про знахідку міліції або органам місцевого самоврядування. Для цього необхідна наявність двох умов: а) не встановлено власника або іншу особу, яка має право вимагати повернення загубленої речі; б) власник або інша особа, яка має право вимагати повернення загубленої речі, не заявили про своє право на річ тому, хто її знайшов, міліції або органам місцевого самоврядування.

Якщо особа, яка знайшла загублену річ, подасть органам місцевого самоврядування письмову заяву про відмову від набуття права власності на неї, ця річ переходить у власність територіальної громади.

Право власності на знайдені транспортні засоби виникає у спеціальному порядку. Знайдені транспортні засоби передаються на зберігання міліції, про що робиться оголошення в друкованих засобах масової інформації.

Якщо протягом шести місяців від дня опублікування цього оголошення власник або інша особа, яка має право вимагати повернення транспортного засобу, не будуть виявлені або вони не заявлять про свої права на транспортний засіб, міліція має право продати його, а суму виторгу внести на спеціальний рахунок у банку. Якщо протягом трьох років колишній власник транспортного засобу не вимагатиме передання йому суми виторгу, ця сума переходить у власність територіальної громади, на території якої було знайдено транспортний засіб.

На відміну від ЦК УРСР ст. 339 ЦК України надає право особі, що знайшла чужу річ, а також володільцям цієї речі отримувати як повне відшкодування всіх необхідних проведених витрат, пов'язаних із розшуком особи, що загубила річ, зберіганням, реалізацією знахідки, так і винагороду за її повернення. Розмір такої винагороди може бути до двадцяти відсотків від вартості речі. Конкретний же розмір цієї винагороди і взагалі її отримання буде залежати від бажання особи, що знайшла річ і повертає її власникові.

Крім того, якщо власник публічно (в оголошенні, в засобах масової інформації, по телебаченню, радіо тощо) пообіцяв винагороду будь-якого розміру за його бажанням, то він повинен сплатити її саме у тому розмірі, який пообіцяв, тобто винагорода виплачується на умовах публічної обіцянки винагороди (ст. 1144 ЦК).

Особа, яка знайшла загублену річ, має право вимагати від її власника (володільця) винагороду за знахідку в розмірі до двадцяти відсотків вартості речі.

Різновидом знахідки є затримання бездоглядної домашньої тварини, яка вибула з володіння власника або особи, якій вона була передана у володіння, поза їх волею.

Правові наслідки такого затримання бездоглядних домашніх тварин схожі на ті, що настають у випадку знахідки. Відмінності полягають у вимозі дотримання ветеринарних правил, більш коротких строках повідомлення відповідних органів про затримання тварин, обсягу витрат на утримання, що підлягають відшкодуванню, тощо (ст. ст. 340, 342 ЦК).

Література

1. Черепанин Б. Б. Первоначальные способы приобретения собственности по действующему праву // Ученые записки Саратовского государственного университета им. П. Г. Чернышевского. — Саратов, 1924. — Т. 2, вып. 4. — С. 3–31.
2. Алексеев С. С. Односторонние сделки в механизме гражданского-правового регулирования // Апология уральской цивилистики. 1925–1989: Сб. ст. — М., 2001. — С. 54–68.
3. Толстой В. С. Понятие и значение односторонних сделок в советском гражданском праве: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1966. — 26 с.
4. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. — М.: Юрид. лит., 1984. — 144 с.
5. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. — М.: Госюриздат, 1958. — 183 с.
6. Харитонов С. О., Дришлюк А. І. Цивільне право України. Елементарний курс: Навч. посіб. — Суми: Університет. кп., 2006. — 352 с.

7. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні: Монографія. — К.: Вентурі, 1996.
8. Право собственности в Украине / Под ред. Я. П. Шевченко. — К.: Блиц-Информ, 1996.
9. Яворська О. Юридичні підстави виникнення права приватної власності: Навч. посіб. — Л.: 1996.
10. Право власності в Україні: Навч. посіб. / За ред. О. В. Дзери, П. С. Кузнецової. — К.: Юриком Інтер, 1998.
11. Шевченко Я. М., Венецька М. В., Кучеренко І. М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002.
12. Домашенко М. В., Рубашик В. С. Власність і право власності: Париси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні. — Х.: Факт, 2002.
13. Санникова Л. В. Основания и способы приобретения права собственности // Юридический мир. — 2002. — № 4.
14. Тархов В. А. Римское частное право: Учеб. пособие для студ. юрид. вузов. — Саратов, 1994.
15. Цивільне право України: Підручник: В 2 т. Т. 2 / За заг. ред. С. О. Харитонова, П. Ю. Голубової. — Х.: Одиссей, 2008.

УДК 347.43

І. В. Продаєвич

ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НЕМОЖЛИВІСТЮ ВИКОНАННЯ

Порядок, підстави та умови припинення зобов'язання має велике практичне значення для цивільного обігу, оскільки стосується майнових прав його сторін і в багатьох випадках може спричинити для останніх негативні правові наслідки. Зрозуміло, що у більшості випадків сторони належно виконують обов'язки. Це хоч і приводить до припинення зобов'язання, але є позитивним фактом, оскільки за таких обставин сторони досягають бажаного для них правового результату. Припинення договору може бути викликане неналежним виконанням стороною умов договору, відмовою від нього, тому у цьому випадку постає проблема захисту порушених прав.

Дослідженню питань припинення цивільно-правових договорів приділялася значна увага в радянській правовій науці. Окремі питання розірвання договорів були предметом уваги представників загальної теорії права: С. С. Алексєєва, І. В. Дождєва, Ю. В. Тихонравова, П. М. Рабіновича та інших.

Проблеми припинення зобов'язань розглядалися в різні часи та у різному обсязі такими вченими: М. М. Агарковим, С. С. Алексєєвим, О. А. Беляневичем, М. І. Брагінським, С. М. Братусем, І. Л. Брауде, В. В. Вітрянським, З. М. Заменгофом, О. С. Йоффе, К. Д. Кавеліним, Я. А. Канторовичем, В. М. Корецьким, В. М. Косаєм, О. О. Красавчиковим, Н. С. Кузнецовою, Л. А. Лунцем, В. В. Луцьом, Р. А. Майдаником, Д. І. Мейером, І. Б. Новицьким, К. П. Победоносцевим, І. О. Покровським, О. А. Пушкіним, В. К. Райхером, Н. О. Санахметовою, С. В. Сарбаш, М. М. Сибільовим, Є. О. Сухановим, В. С. Толстим, Ю. К. Толстим, Є. О. Харитоновим, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневичем, О. Ю. Шилохвостом та ін.

У відповідності до ст. 607 ЦК України, однією з підстав припинення зобов'язання є неможливість його виконання, за яку жодна зі сторін не відповідає.